

Delo, ki ga dopolnjujejo še opombe, résumé v francoskem jeziku ter imensko in stvarno kazalo, je temeljit prikaz Descartesove filozofije in eno prvih del iz zgodovine filozofije v slovenskem jeziku. Želeti je, da bi posredovala avtorica s podobnimi zaokroženimi zgodovinskimi orisi še druge pomembnejše filozofe.

J. Rakovec.

Razmišljanja o stanovanjski opremi

ob izidu knjige prof. V. Grebenca

»Moderno pohištvo po slovenskih narodnih motivih«.

I.

Omenjeno delo, ki je v zainteresiranih krogih vzbudilo na eni strani mnogo odobravanja, na drugi strani pa ravno nasprotno, nam je dalo povod, da ob tej priliki naredimo bežen prerez naše stanovanjske kulture ter pregledamo komponente, ki so dajale izraz naši mobiliarni obrti v teku stoletij.

II.

Naš najstarejši ohranjeni stol, dasiravno ga ne moremo prištevati med elemente stanovanjske opreme, je vojvodski prestol na Gosposvetskem polju in knežji kamen ob Krnskem gradu. Ta monumentalni predmet, katerega so Slovenci rabili pri ustoličenju karantanskih vojvod, je v formalnem oziru dokaj preprost. Za sedalo jim je služila baza rimskega stebra, za naslonjač in opornik za roke so pa porabili razne rimske plošče, s katerimi so delili in prekrivali prostore. Po tem spomeniku lahko sklepamo, da razmerje Slovencev nasproti umetnosti, katero so našli v novi domovini, ni bilo aktivno. Uporabili so material, ohranjen iz rimske dobe, ki se je nahajal v njihovi neposredni okolici (Virunum). Tako sestavljen predmet, ki jim je služil za slovesni akt, jim je bil v svoji preprostosti — smotrni postavitvi konstruktivnih elementov — dovolj bogat, da je lahko izostala vsaka dodatna dekoracija.

Iz te dobe nam ni ohranjen noben kos tedanjega stanovanja Slovencev, lahko pa sklepamo po prestolu, katerega sicer niso poskušali samostojno oblikovati, da njihova stanovanja niso bila formalno bogata, temveč so imela poudarek v preprosti obdelavi in smotrnosti.

Ko je starokrščanska umetnost prišla do svojega viška, dozori na zapadu nova oblika umetnostne kulture — bizantinska. Bizantinska kultura je pri nas našla odmeva v krasilni stroki, kar lahko ugotovimo po najdiščih v Bohinju, Komendi, Kranju, Beli Krajini in Ptuj. Kakšen vpliv je imela v tej dobi v stanovanjski kulturi, ni mogoče ugotoviti, ker so bili poedini kosi uničeni, kar je dokaz, da ni misliti na monumentalne oblike.

Cerkev je tudi pri Slovencih igrala odločilno vlogo v umetnosti, kakor pri vseh drugih narodih. Ni se pojavilo krščanstvo samo kot nauk, kot nazor, ampak je neposredno v zvezi s pojavom krščanstva bil naš narod vplivan po razvitih oblikah njegove umetnosti, ki so bile v neposredni zvezi s krščanskim naukom, bogoslužjem in miselnostjo. Morda so tu prvi začetki sakralnih mo-

tivov na poedinih objektih stanovanjske opreme. Motive, katere je človek dan za dnem gledal v cerkvi, je vrezoval v svoje pohištvo. Ornament, ki se je že pojavljal pri pohištvu, je bil sestavni del celotne oblike in v organizem vključen izraz vsebine. Poznejši razvoj ornamenta je šel v negativni smeri in je mnogo pozneje v baroku in rokokoju postal le še aplikacija brez kakršne koli tektonske zveze.

Idealiziranje ornamenta kot nujna posledica idealističnega pojmovanja sveta se v močni gotski dobi nadomesti s stvarnejšim-realističnim. V tej dobi se z močnim porastom ekonomskih ter socialnih razmer široko razmahne tudi trgovina; s tem pa seveda zahteva po osebni udobnosti močno naraste, kar se kaže v stanovanjski kulturi s pomnožitvijo mobiliarnih predmetov. Vodilni slikar gotske dobe Joannes de Laybaco nam je v nekaterih svojih delih ohranil zglede tedanjega stanovanja, iz katerih veje duh preprostosti in smotrnosti. V tej dobi dobi miza gospodujoče mesto v stanovanju, katero je ohranila tudi še danes.

V dobi renesanse, ki je izraz novega duha po energičnem stremljenju naprej, a je bila oprta na preteklost le v toliko, kolikor so ji pridobitve prejšnjih kultur mogle koristiti, se je razvil tip bivališč po gradovih in samostanih. Gotovo je, da je stanovanjska oprema gradov in samostanov dobila za to pomembno dobo karakteristično noto, ki se je v poznejši dobi le še kompletirala. Vezanost in umirjenost v romanski dobi se je v gotiki preusmerila v mistično umiritev, sproščeno od teže gmote kakor tudi od tradicije. Odpadajo — zlasti pri stanovanjski opremi — klasični okrasni motivi, ki jih nadomeste novi, vzeti iz narave. Več kot tristoletni razvoj je črpal moči v socialni strukturi hierarhično urejene organizacije srednjeveškega človeka. V tej dobi postane umetnost samostojen poklic. Veliko važnost in poudarek dobi v umetnostnih delih narava, iz katere črpa človek neusahljive vire. V naši deželi je mnogo cerkva iz te dobe s pestro gotsko fresko-slikarijo in slikanimi cerkvenimi lesenimi stropovi. Pri pohištvu je ta vzor igral važno vlogo v začetku geometrično ornamentalnega slikanja oprave, pozneje naturalističnega. Vzrok poslikanja pohištva je iskati v ljudeh samih, ki hočejo barvne slikovitosti, po drugi strani pa v slabi tehnični izvedbi objekta, katero so z barvo prekrili.

Renesančna umetnost, ki je bila v nasprotju s prekipevajočo organsko rastjo gotskih elementov in je uveljavila antični princip ravnovesja, ni v naših deželah našla tako močnega odmeva kakor gotika, to pa zato, ker je v razcvetu gotike pri nas renesansa v Italiji že odmrila.

V delih iz te dobe vidimo močan poudarek v horizontali ter bogato profilacijo. Močno se je uveljavila intarzija.

Okrasje je v dobi renesanse prišlo iz Italije, ostane pa še v mejah smotrnosti. V poznejši dobi — v baroku — doseže rezbarska umetnost svoj višek. To je doba zlatih oltarčkov. Dekor je v preobilici nanesen na poedine pohištvene predmete in stalno niha med naravo in fantastiko. Bahaška reprezentativnost se kaže v prostorninah poedinih predmetov, v prekrivanju lesa z zlatom, v prebogatem plastičnem okrasju in podobno. V baroku se že pokaže rahla vez z arhitekturo, s katero se v rokokoju še tesneje poveže. Atektionika forme v tej dobi pride do vrhunca.

Vse te pozitivne in negativne vzore je preprosti človek vnašal v svojo lastno mobilijo. Malenkostne korekture in dodatki so dajale celotnemu delu nekak domač izraz. Toda kljub temu se ni morala prikriti kultura soseda, ki se je v delu še vedno jasno izražala.

Preprosti človek je pri umetnostnih delih teh dob dobil nešteto motivov, ob katerih se je lahko izživljala njegova fantazija. In to lahko na mnogih primerih zasledujemo tudi pri stanovanjski opreми. Prof. Sič je vestno obdelal in zbral kmetsko pohištveno opravo in to od preprostih do bogatih oblik. Njegovo delo je bogat prinos k podrobnemu študiju naše folklore. Zanimivo študijo glede na prof. Sičevo delo je objavil leta 1923. Dom in svet izpod peresa dr. Mantuanija. Zaradi aktualnosti posnemam iz te študije nekoliko njegovih misli. Mantuani je dokazal, da je naša ljudska umetnost le rustificirana visoka umetnost. Za dokaz so mu služili stari inventarji iz dobe od 1558—1698, ki so bili ohranjeni po naših gradovih. Po teh inventarnih zapiskih lahko vidimo vse primere, kakor jih je pripravila umetnost juga in severa do 17. stoletja. Vpliv italijanske umetnosti je tako močan, da zasledimo v zapisnikih celo označko, po katerih so nekatera pohištva v zapisnih imenovali: wallisch, t. j. italijanski. Mantuani ugotavlja nadalje v omenjenem članku po teh inventarnih zapiskih, da je plemič omenjeno pohištvo nadomestil z novim modernejšim, prejšnje pa je kupil kmet in si tako pridobil vzorce za rezbarijo, intarzijo in poslikavanje. To izvirno pohištvo v umetniški obliki je pozneje služilo vaškim mizarjem, rezbarjem in pleskarjem za vzorec vedno ponavljajočega se pohištva. Gotovo je, da je nekatere elemente preprosti človek dodajal, toda osnova mu je bila dana od drugod in te se je dosledno držal. Kmet-obrtnik je bil v tej dobi ustvarjalec, ki je umetnoobrtne izdelke prekrojeval in razširjal v mejah domovine. Ker pa so motivi iz sakralne arhitekture igrali važno vlogo, saj jih je gledal dan za dnem in so mu bili kot potrebna ponazoritev umsko nedoumljivih stvari, jih je — kakor že omenjeno — vnašal v dela izključno profanega značaja. Tako so dobili predmeti iz stanovanjske opreme lokalni značaj in s tem večjo ali manjšo razliko med posameznimi farami.

Že ta doba, ki je obsežena v omenjenih inventarnih zapiskih, je pustila v formalnem oziru veliko bogastvo. Nasičenost forme pa je v dobi historičnih slogov prišla do viška in se je zdelo, da ni po tej poti več izhoda. Sedaj preneha iznajdljivost in domišljija umetnika in težišče preide na že preizkušene sloge prejšnjih stoletij. Tako dobi oblast v roke struja, ki je razglasila čim ožji naslon na antiko. Vzrok te izpremembe pa ni bila le izčrpanost, temveč nastop velikega propagatorja antične umetnosti Winkelmannna. Ljudska umetnost, ki je zlasti pri stanovanjski opreми črpala motive iz visoke umetnosti severa in juga, je postala sedaj še bolj lokalno omejena.

V tej dobi s psihološko utemeljenim izrazom, ki kaže na duhovno stanje zahodnoevropske kulturne skupnosti, fin de siècle, so pretrgane vse zveze s pravo, živo elementarno umetnostjo. Do skrajnosti pokvarjeni okus meščanov, prenasičen antike in klasicizma, hoče oživeti v dobi romantike pokrajinske zgodovinske slogovne posebnosti. Uveljavi se tako imenovani genius loci mest in selišč. V dobi prehoda v 20. stoletje dobi to gibanje ideal domačijske umet-

nosti. V tem gibanju je bila Nemčija na prvem mestu. Meščan je skušal narodno-ljudsko umetnost, predvsem stanovanjsko, znova oživeti. Vsi ti pojavi pa so bili že sami v sebi nemogoči in tudi niso imeli nobenega večjega vpliva na mlado drevo, ki je iz zdravih korenin delalo prve poganjke. Prvi uspehi v stanovanjski opreми so se po mnogih neuspešnih eksperimentih začeli kazati v dobi secesije, ki je dala možnost novemu razvoju z močnim odklonom od historičnih slogov. Možnost ustvarjanja je prišla zopet na človeka-umetnika v vsej njegovi ustvarjajoči sili z večjo ali manjšo pesniško primesjo in dekoracijo. Secesija utemelji smotrnost in funkcionalnost objekta. Arhitekt Belgijec Henry van de Velde je važen predvsem za stanovanjsko kulturo, ker je prepojil dela z novim smotrnim duhom. Do še večjega poudarka smotra in čistosti materiala pa vodi Otto Wagner s svojo šolo. Energično pa je postavil smotrnost za najvišji zakon oblikovanja Adolf Loos, ki ima velike zasluge, da se je nova miselnost med ljudstvom hitreje širila, predvsem s svojimi razpravami, zbranimi v knjigi »Trotzdem«.

III.

Poglejmo ta problem v sodobnosti. Naša doba je s svojimi deli, med katerimi so najrevolucionarnejša dela Le Corbusierova, postavila človeka s svojimi zahtevami in potrebami kot cilj in merilo. Dela današnje dobe predstavljajo živ organizem; v njih je v vsej polnosti občuten in obdelan prostor, kateremu je človek nadrejen, ne pa podrejen. Notranja razdelitev stanovanja je preurejena posebno glede na sodobne higienske zahteve in poklicne potrebe poedinca. Važno vlogo v tem temeljitem preokretu pa so imeli nov način življenja človeka 20. stoletja, nove mnogostevilne tehnične pridobitve ter velika rast delavskega stanu. Utrip novega časa je pri nas Slovencih našel prvi odmev pri univ. prof. Ivanu Vurniku, ki je v svoji šoli dosledno in energično izvrševal dela, prežeta z novimi spoznanji in novimi zahtevami. S svojim delom je utrl pot smotrni sodobni arhitekturi.

Stanovanjska oprema današnje dobe nosi v sebi vse te osnove in je lepoto iskati v proporcijah in v materialu. Jasna je nujnost, da je stanovanjska oprema ročnega delavca različna od stanovanjske opreme umskega delavca in zopet različna od kmeta. Kajti stan nujno narekuje svoje potrebe in zahteve. Danes terja čas čim večjo izrabo in čim lažjo nabavo stanovanjske opreme.

Nova smer je v stanovanjski kulturi šele v prvih zaletih in si težko utira pot med širše plasti našega naroda. Ta pa le polagoma dohaja novo dobo in si počasi preureja domove po novih zahtevah, ki so pri naprednejših narodih že izvedene.

IV.

V naslovu omenjeno delo g. prof. O. Grebenca obsega načrte stanovanjske opreme po avtorjevi domnevi, da bi takšno bilo narodno slovensko pohištvo, če bi se do danes organsko razvijalo. Ne zdi se nam važno sedaj vprašanje, ali bi se narodna arhitektura razvila do danes tako, kakor je to prikazal g. prof. Grebenc v omenjenem delu, ali drugače; tudi ne podroben študij mo-

tivov, konstrukcij in podobnega, ki so pri tem delu uporabljeni, temveč je predvsem važno vprašanje: zakaj dajati narodu nekaj, kar ni plod njegovega lastnega in v sebi doumetega umetniškega dela? Mantuani, katerega sem omenil, je dovolj jasno dokazal, da je to le rustificirana velika umetnost. Lastna fantazija je dala le majhen prinos takšnemu delu.

Avtorja omenjenega dela bega, kakor pravi, vedno izpreminjanje umetnostnih oblik. To izpreminjanje je razvoj in potrjuje, da umetnost živi, se razvija in neprestano išče izboljšanja in izpopolnitve. Ako bi hoteli ta polet iskanja človeškega duha po novih lepotah ustaviti, bi za razvoj narodne kulture in umetnosti naredili nepopravljiv greh.

Prepričan sem, da ne vnašamo v dela današnje dobe, v tem primeru v stanovanjsko opremo, karakterističnega krajevnega miljeja s tem, da prenašamo ornamentiko, katero je narod pred desetletji in več uporabljal za dekoracijo svojih izdelkov. Karakteristično noto slovenski pokrajini dajejo travniki s preprostimi kozolci, barvna pestrost polj in travnikov, ki jih ob robu obdajajo beli domovi, ki se svetijo skozi drevje. Na zelenih gričih so posejane bele cerkve z rdečimi strehami, ki se ostro odražajo na koprenasti modrini neba. Nikjer nobene dekoracije, nikjer ne vidimo nobenega ornamenta, pa vendar občutimo, da je to zemlja, na kateri prebiva naš slovenski človek.

Nobeni živi umetnosti se ne morejo predpisovati zahteve in tako bo tudi arhitektura v stanovanjski opremi našla poudarek kraja, slovensko noto v ustvarjalcu samem. Če bo ta notranje močan, izgrajen sam v sebi, in če bo doumel v svoji notranjosti človeka in pokrajino, na kateri deluje, ter vtisnil svojemu delu pečat take svoje osebnosti, bo delo izražalo vse ono, kar avtor omenjenega dela skuša doseči s privzemanjem ornamentov, ki v osnovi niso sad našega dela.

Vlado Gajšek.

Umetnost

Razstava Franca Stiplovška

V Jakopičevem paviljonu je zbral lepo zbirko del (olja, lesorezi, risbe) slikar iz ekspresionističnega reda Franc Stiplovšek.

Razstava, na kateri so zbrana dela, ki časovno obsegajo dobo od 1929. do 1939. leta, ima prav za prav retrospektiven pomen. Stilno-razvojno, pa tudi za poznavanje individualnih potez Stiplovškove umetnosti je bila pričujoča razstava nad vse pomembna in poučna. Nihče od ljubiteljev in poznavalcev umetnosti ni mogel biti razočaran, ko je zapuščal razstavne prostore. Fr. Stiplovšek, ki je kot umetnik že v svojih najbolj zgodnjih delih pomenil svet zase, je temu primerno gojil cvet svoje umetnosti tudi do današnjih dni. Značilna komponenta ali bolje poanta v tej odkritosrčni in solidni umetnosti je močna razumarska prvina, ki je zaznavna skoraj na slehernem delcu njegovih platen. Že v tistih časih, ko je mladi ekspresionistični rod z gesto odklonitve zavrgel naturalistične pridobitve XIX. stoletja in se z veseljem